

Szentmihályi Gergely

VERT HELYZETBŐL NYERNI
 AVAGY „VÁLSÁGMENEDZSMENT” A HADTÖRTÉNELEMBEN
I. rész – II. Philipposz, a makedón terjeszkedés megalapozója

A makedón Philipposz (Kr. e. 382 – Kr. e. 336) egy összeomlás szélén álló, a siker legcsekélyebb jelével sem rendelkező államot egy olyan erős katonai hatalommá tett, amely még az ő életében az uralma alá hajtotta a legfontosabb görög városállamokat, majd fiára, Nagy Sándorra egy már harcedzett és szervezett hadsereget hagyva megalapozta utóbbi későbbi ázsiai hódításait. Vajon mi volt a makedón uralkodó titka?

II. Philipposz vezetői mentalitása iskolapéldája az egyszerre sokféle, kifejezetten válság-szintű probléma párhuzamos kezelése kapcsán előnyként megmutatkozó képességeknek: különböző válaszokat adni eltérő fenyegetésekre és időt nyerni egy-egy fronton, hogy egy másik kezelésével kapcsolatban cselekedni lehessen, képesnek lenni az erő és a diplomácia nyelvén is beszélni, attól függően, hogy az adott válsághelyzet mit kíván meg, és végül: a megtevesztés eszközével kimanőverezni a nem kellőképpen elszánt ellenfeleket. Philipposz ritka kombinációként uralkodói, hadvezéri, reálpolitikusi és diplomáciai erényeket is csillogtatott, ütőképes hadsereget hozott létre és megfelelő, jól kiszámított dinasztikus házasságokat kötött a szövetségeket megerősítendő vagy a békét előremozdítandó. Nemcsak ki-kormányozta a szakadék felé száguldó országát egy látszólag nyerhetetlen helyzetből, hanem megerősödve került ki abból, emellett agresszív, hódító, és ügyes külpolitikát folytatott.

*

Jelenlegi tudásunk szerint a makedón vezető réteg (és különösen az uralkodó dinasztia) hellén származású volt, amely egy félbarbár és nagyon kevert népesség fölött uralkodott. A király és a nép viszonyát írott jog feltehetően nem, de a nagyon erős makedón szokás-jog szigorúan szabályozta. A korabeli történetírók számára általánosan tudvalévő volt, hogy a makedónok egyfajta katonai jellegű demokráciája nagyfokú szabadságot és erős, a központi hatalom politikáját is befolyásoló beleszólást biztosított a szabad és büszke makedón férfiak gyülekezetének más hellén államok (különösen a térség más, nem görög államainak) polgáraihoz képest. Bizonyos fontos kérdésekben nem volt elég a király akarata: a közrendűek hadsereggyűlésének is jóvá kellett hagynia, azaz a mindenkori uralkodónak megfelelő meggyőzési képességekkel is rendelkeznie kellett.

Makedóniát görög városállamok,¹ valamint trák és illír törzsek vették körül, de a legtöbbet a dardánok rajtaütéseitől szenvedtek.

¹ A makedónoknak az egyik legsajátosabb viszonya az Olünthosz vezette khalkidikéi városok szövetségével volt. A szövetség erejét jól mutatja, hogy a meggyengült és az ősellenségnek számító dardánok által kiszíngelt Makedónia egyik menekülni kényszerülő uralkodója, Amüntasz (harmadik ezen a néven) az ország

Az örökség: Makedónia a káosz szélén

Philipposz színrelépésekor a Makedónia létét és integritását korábban is veszélyeztető tényezők egyszerre való jelentkezése tette igazán baljósá a helyzetet:

1. Dardánok:² az első és legközvetlenebb fenyegetést jelentették észak-nyugaton.
2. Keletről a szétesett odrüsi trák birodalom Beriszadész király vezette nyugati fele fenyegette a makedónokat.³
3. Északról a makedónokhoz hasonlóan kiváló lovasok hírében álló *paionok* terjeszkedtek.
3. Athén régi vágya volt Amphipolisz visszaszerzése és Makedónia déli határánál, a Khalkidiké-félszigeten való befolyásszerzés a makedónok rovására.
4. A királyi kincstárban *pénzhiány* volt.
5. A *hadsereg gyenge* állapotban.
6. Elimeia és általában a *felső-makedóniai tartományok*⁴ szeparatizmusa a katonai ütőerőt is gyengítette.
7. Trónkövetelők jelentek meg: szám szerint öten.
8. A *khalkidikéi szövetség* rendszeresen igyekezett rátenni a kezét a hozzá közel eső makedón területekre.

Philipposznak akkor kellett átvennie a makedónok vezetését, amikor épp egy olyan, a dardánokkal vívott vesztes csatán voltak túl, amelyben bátyja, az előző király, III. Perdikkasz is odaveszett több ezer makedón harcossal együtt. Ráadásul a makedón történelemben egyébként gyakran felbukkanó jelenségnek, a trónkövetelőknek a szokásosnál is nagyobb száma fenyegette. Egyrészt féltestvérei: Arkhelaosz, Menelaosz és Arrhidaiosz,

keleti területeit (elsősorban Mügdónia tartományt) ideiglenesen az olünthosziak és a khalkidikéi szövetség gyámsága alá helyezte, mert nem volt ereje megvédeni. A védelmi szövetség kezdetben még jól működött, a Makedónia hagyományos szövetségének számító Thesszáliából (ottani csapatok segítségével) visszatérő király, a dardánok által a makedón trónra ültetett bábkirály elűzése után még visszakapta a mügdóniai területeket a cserébe jelentős kereskedelmi előnyöket és pénzbeli juttatást élvező khalkidikéiektől. Persze ahogy azt a geopolitika diktálja: hatalmi vákuum nem marad betöltetlen, és amikor a tíz évvel később újra megérkező dardán invázió idején Amüntasz ismét a bevált formulához nyúlva átadta keleti területeit „megőrzésre” az egyre erősödő és egyre éhesebb szomszédainak, Olünthosz már nem adta vissza.

² Harcias nép nagyjából a mai Koszovó területén. Korábban egyértelműen illir eredetűnek tartották őket, jelenleg vitatott a pontos etnikumuk (lehetőségként felmerült, hogy trák vagy kifejezetten kevert etnikumú népcsoport voltak). Törzseiket Bardülsz egyesítette és királyságot szervezett, ettől kezdve folyamatos fenyegetést jelentettek a korszakban a környező népeknek.

³ Hogy a trákok milyen veszélyt jelentettek, arra a makedónok jól emlékeztek: Kr. e. 429-ben vezérük, Szitalkész 150 ezer trákkal dülta végig Makedóniát, és csak nagy nehézségek árán, diplomáciai ügyeskedéssel sikerült tőlük megszabadulni. Bár Szitalkész halála után a trákok törzsei már nem egyesültek egyetlen erős kezű uralkodó alatt és egymással is folyamatosan marakodtak, azért tartós fenyegetést jelentettek Makedónia keleti határánál, különösen az odrüsi trákok birodalma volt jelentős hatalmi tényező az időkorszakban.

⁴ Felső-Makedónia, Makedónia nyugati, hegyvidéki része. Jelentősebb tartományai és fejedelemségei: Elimeia, Oresztisz, Tümphaia, Lünkosz és Pelagónia. Oresztisz tartomány még II. Alexandrosz király (Perdikkasz és Philipposz bátyja) halála környékén inkább a molosszosok uralma alá hajtotta magát, hogy megvédje magát a dardánoktól. Pelagónia pedig a makedón központi hatalom ellen Athén pártjára állt Perdikkasz idején.

másrészt az egykori I. Arkhelaosz király fiai: Pauszanasz, akit a terjeszkedésre vágyó Beriszadész trák király támogatott, valamint Argaios, akit pedig a nem kisebb súlyú athéniak. A dardánok Bardülisz uralkodása alatt váltak igazán fontos hatalmi tényezővé a térségben, de már generációk óta fenyegették a makedón királyságot, többször végigdúlva és fosztogatva azt. Hadseregük erős volt és rendszeresen betörték az országba. Philipposz bátyja, Perdikkasz, hogy féken tartsa őket, kénytelen volt nekik adót fizetni, sőt magát Philipposzt is túszként Bardüliszhez küldeni. A keleti-északkeleti határ menti makedón városokat, amelyek fontos nemesfémbányákhoz voltak közel, a trákok fenyegették (különösen a bizsálták, de a korábban az apja szövetségesének számító odrüsi trákok is), egy részüket meg is hódították. Ugyanerre a területre ácsingóztak a néha szövetségesként, de alapvetően riválisként viselkedő khalkidikéi szövetség városállamai (Olünthosz vezetésével). Ráadásul a bányák bevételei nélkül a makedón hatalom pénzügyileg is meggyengült, ami a területi veszteségekkel is összefüggésben természetesen kihatott hadsereg-állítási képességeire is. Északon a paiónok, ez a trákokkal (és talán az illírekkel is) etnikailag rokon nép egyre meghatározóbb lett, különösen Agisz király erőshezű uralma alatt, így komoly veszélyt jelentett az országra. A nyugaton fekvő Felső-Makedónia jelentős tartományainak némelyike pedig túlságosan gyengének és távolinak érezvén a központi hatalmat, a szintén a dardánok által fenyegetett, így potenciális szövetséges molosszoszokhoz⁵ csatlakoztak inkább, mások pedig fontolgatták, hogy így tesznek. A molosszoszok többször is vereséget szenvedtek a dardánoktól, így az is nyilvánvalóvá vált, hogy uralkodójuk, Bardülisz figyelme újra Makedónia felé fordulhat majd.

Athén érdeklődése Amphipolisz iránt stratégiai jelentőségű volt, mert általa a Pangaion-hegység körüli erdőségek hajóépítéshez használható fáihoz hozzáfért, és a trák vidék nemesfémbányáit és a Fekete-tenger mellékéről származó, a város számára létfontosságú gabonaszállítmányokat is ellenőrzése alatt tarthatta. Amphipolisz, bár athéni telepítésű város volt, nem számított gyarmatnak vagy kolóniának, nem egyszer meglehetősen függetlenül viselkedett. Sokan harcoltak a megszerzéséért, így többek között a trákok és a makedónok is az érdekszférájuk részének tekintették, de még az is előfordult, hogy a spártaiak kezére került.

Összességében egy kaotikus, de semmiképp sem kedvező geopolitikai helyzetben, katonailag több irányból is lerohanással és kifosztással fenyegetett ország volt Makedónia Philipposz hatalomrajutásakor, amely a trónkövetelők miatt még belpolitikailag sem volt egységes, távoli tartományai pedig állandóan az elszakadás határán (vagy akár azon túl) táncoltak.

Ebben a szinte reménytelen helyzetben is volt néhány tényező, amely Philipposz mellett szólt. Egyrészt a hadsereg teljes mértékben mögötte állt. Az uralkodással pedig nem most kezdett ismerkedni, hiszen bátyja, Perdikkasz a Thébával való szövetség újra-

⁵ Magukat hellének tartó, valószínűleg illír eredetű keveréknép, amelyet a többi görög barbárnak tekintett. Központi területük Epirusz (Épeirosz) volt, ahol állammá alakultak. A Kr. e. 12. században éppen ők szorították ki terjeszkedésükkel a makedónok őseit eredeti szállásterületükről, a Pindosz-hegységből a Bermion-hegység és a tengerpart irányába. Északkeleti törzseik (oresztai) a közvetlen szomszédai voltak a felső-makedónoknak.

kötésekor már évekkel korábban hazahozatta az ott túszként, a szövetség zálogaként tartott fiút. Így bátyja mellett gyakorlati módon tanulhatta meg, hogyan kell az országot vezetni, és korán megismerkedett a Makedóniát sújtó nehézségekkel. Thébában túszként töltött ideje alatt a korszak nagyhatású stratégájától Epameninóndasztól megtanulta a ferde harcrend⁶ jelentőségét, és később csatáiban ezt mindig alkalmazta. A Bardülisz udvarában töltött idő alatt pedig valószínűleg szintén hasznos megfigyeléseket tehetett a dardán sereggel kapcsolatban. Személyes bátorsága és szilajsága ravaszsággal párosult, és megtestesítette azt a korban elvárt vezetői eszményt – amely a makedón hagyomány még fokozottabban megkövetelt –, hogy a király a csatában sem csak távoli szemlélője az eseményeknek és a hadmozdulatoknak, hanem az összecsapás sűrűjében részt vesz⁷ és maga is hozzájárul a sikerhez.

Mielőtt rátérnénk, hogy Philipposz a kihívásokra milyen válaszokat adott, tekintsük meg, hogy általánosságban milyen tulajdonságok jellemzik a sikeres válságkezelő vezetőt.

Milyen a jó válságkezelő?

Bár sokféle típusú válsághelyzet adódhat a politikában, és az üzleti életben, van néhány jellegzetes tulajdonság, ami a megfelelő vezetőket képessé teszi arra: olyan helyzeteken legyenek úrrá, amin másoknak nem sikerül.

Az egyik legfontosabb és elsősorú tulajdonság, hogy a jó válságkezelő vezető nagy nyomás alatt, stresszhelyzetben sem veszíti el a *nyugalmát* és a *józan ítélőképességét*. A kihívások nem tehetetlenné teszik, csak magasabb teljesítményre sarkallják.

További jellegzetes és elengedhetetlen tulajdonság, hogy képesnek kell lenni az *aszszertív viselkedésre*, azaz a helyzettől függően agresszívan vagy akár kompromisszumkereső módon fellépni. Az igazán sikeres válságkezelők véletlenül sem egydimenziósak, hanem különböző „hangszereken” képesek játszani, eszközeiket aszerint válogatják meg, hogy a kihívás jellege milyen viselkedésformát kíván.

Szintén fontos képesség a *stratégiai gondolkodásmód*, amely megköveteli, hogy tudatos tervezés, különböző foratókönyvek előzetes „lejátszása” révén válasszon az adott vezető egy optimális megoldást. Ehhez képesnek kell lennie felismernie az ellenfél mozgatórugóit, preferenciáit, valószínűsíthető lépéseit, az akciókra adott reakcióit, és ezáltal több lépéssel a másik fél előtt járni a gondolkodásban.

A *priorizálás* képessége is elengedhetetlen tulajdonság, különösen egyidejűleg jelentkező válságjegyek esetén, hiszen többnyire véges erőforrások mellett kell megoldani a helyzetet. A fontossági sorrend felállításával, az egyes kihívások időbeli széttagolásával meggátolható, hogy az adott szervezet/állam szétforgácsolja az erejét a többfrontos harcban.

⁶ Ezt egyébként később II. Frigyes porosz király is újra felfedezte.

⁷ Hogy ezt mennyire komolyan vette Philipposz, arról egyértelműen tanúskodik az uralkodása során szerzett harci sebeinek listája (és később fia, Nagy Sándor sem maradt el tőle e tekintetben): Methóné ostrománál egy nyilvessző miatt elveszítette a jobb szemét, az illírekkel folytatott harcokban eltört a kulcsontja, a trák triballosz törzzsel hadakozva lesántult, és az egyik kezén is maradandó sérülést szerzett.

Ha egy válsághelyzet során ellenséges szereplők is megjelennek, akkor ellenfelei ki-játszására a vezetőnek képesnek kell lennie *manipulatív technikákat* és *megettévesztést* is bevetnie.

Ezzel együtt fontos a *szövetségkötési képesség* is, ami felismeri a közös érdekeket, és ennek mentén más külső szereplőket bevon a válság elhárításába úgy, hogy annak kölcsönös előnyeit élvezzék.

Mivel a válsághelyzetek jelentős része – de a megoldásuk bizonyosan – összefügg az erőforrások szűkösségével, a jó válságmenedzser *erőforrásteremtő* is. Képes az erőforrások megszerzési lehetőségének felismerésére és megfelelő *kezdeményező-készségével* cselekvően lép fel a bevonásuk érdekében.

A jó válságkezelő képes és hajlandó *szervezeti változtatásokat* is bevetni, ha az egy berozs-dásodott és előnytelen helyzet helyett új szituációt teremthet és a siker esélyét adhatja meg.

Philipposz akcióba lép

Ahogy azt fentebb taglaltam, rögtön uralkodása kezdetén több különböző kihívás is érte II. Philipposzt. Mivel szükségesnek látszott, hogy erőt mutasson és egyúttal egy könnyebben elhárítható akadállyal kezdjen: az uralomra törő Arkhelaosz nevű féltestvérét kivégeztette, mire annak testvérei, a két másik trónkövetelő (Menelaosz és Arrhidaiosz) azonnal elmenekültek Makedóniából. Arkhelaoszt sem külső ellenség nem támogatta, sem jelentős belső támogatottsága nem volt, de trónkövetelőként fellépve még sok gondot okozhatott volna. Így a lépés a rendkívül véres makedón uralkodóházi összecsapásokat tekintve (amelyek mindig megroppantották az egységet) logikus volt.

Következő lépésként Philipposz helyesen ismerte fel, hogy a távolodó és függetlenedő felső makedóniai fejedelmekre a továbbiakban katonailag szüksége lesz. És agilis szövetségépítőként arra is rájött: a pillanat kedvező, hogy visszaterelje őket a makedón királyság kebelére, mivel a korábban említett molosszoszok (akiknek uralmához ezek a fejedelmek csatlakoztak a védelem reményében) meggyengültek a dardánok folyamatos támadása alatt, és Felső-Makedónia egy erős kezű vezetőre vágyik. Így aztán az egyik legjelentősebb tartomány, Elimeia uralkodójának a hűgát vette feleségül, ezzel fontos szövetségest szerzett.

A trák, a dardán, az athéni és a paión fenyegetéssel nem vehette fel egyszerre a harcot, ez világosan látszott. Ezek külön-külön is komoly veszélyt jelentettek az országra. Philipposz hamar belátta, hogy időt kell nyernie, ezért ravaszságát használta: a trákokat és a paionókat is pénzzel vesztegette meg, hogy ne támadjanak rá az országára, és különböző kecsegtető ígéretekkel tett nekik, amiket egyébként esze ágában sem volt betartani. A manőver jól sikerült: ezen a két fronton elhárult a közvetlen veszély, és ez a ravasz makedón királynak egyelőre elég is volt, hogy figyelmét másfelé fordíthassa. Az külön szerencse volt, hogy a trák király ügybuzgalmában a hozzá menekült negyedik trónkövetelőt, Pauszaniaszt meggyilkoltatta, hogy ezzel is biztosítsa Philipposz elégedettségét. A dardánok – feltehetően belpolitikai viszályok miatt – egyelőre elhalasztották szinte

szokásossá vált rablóhadjáratukat a makedón földeken, így Philipposz az athéniak ellen készült, akik hadihajókkal és zsoldosokkal érkeztek Methóné városához, magukkal hozva az általuk támogatott ötödik trónkövetelőt, Argaioszt is. Philipposz, bár még nem volt különösebben nagy serege, egy ádáz lovasrohammal szétverte az athéni gyalogos hoplitákat, és az összecsapásban valószínűleg Argaiosz is odaveszett. Az újabb trónkövetelő kiiktatásával azonban megelégedett a makedón király, mert érezte: még nem elég erős az Athénnal való komolyabb konfliktushoz. Így a béke érdekében az Athén tyúkszemének számító Amphipoliszból kivonta a makedón helyőrséget, cserébe Athén nem fenyegette tovább az uralmát, így sikerült kiegyezni. Ez a példa is jól mutatja Philipposz pályafutása során még többször alkalmazott képességét. Egy adott területen hajlandó „vereséget” szenvedni, visszavonulni és átengedni azt egy riválisának, hogy egy más ponton erőt gyűjthessen, majd az átengedett területről nem lemondva később, hosszú távon visszazerezni azt.

Mielőtt legfőbb ellenfelével, a dardánokkal összecsapott volna, Philipposz újrászervezte a hadseregét. Ennek részeként a makedón gyalogságot egy, a korábbinál jóval hosszabb lándzsával, a közel hatméteres szarisszával látta el, ami nagy előnyt biztosított a rövidebb fegyverekkel szemben. A fegyelemre és a gyakorlatozásra is nagy hangsúlyt fordított, és megerősítette a híres makedón nehézlovasságot, a hetairoszokat, amelyet elsősorban a király környezetében élő nemesség adott. Mivel a készülődés közben hírért vette, hogy a paionók királya, a keménykezű Agisz meghalt, ezért a korábbi békekötéssel nem törődve és zavarodott helyzetüket kihasználva rájuk támadt. Az Agisz fia által vezetett sereget egy ütközetben tönkrevverte, aminek révén a makedónok számára előnyös békét kötött és jó időre kiiktatta a paionókat a geopolitikai harcokból. Ezek után végre a főellensége, a dardánok ellen fordulhatott egy, a korábbinál jóval magabiztosabb sereggel a háta mögött. Mivel Bardülisz serege főként gyalogosokból állt, az egyébként lovaságukról is híres makedónok a dardánokéval azonos erejű, tízezres gyalogsággal vonultak fel. Philipposz a ferde harcrendet alkalmazva a jobbszárnyra csoportosította az erejét, és mivel ennek köszönhetően viszonylag hamar dűlőre vitte a csatát, a dardán arcvonal szétesett, és az üldözés során a bosszúszomjas makedónok jelentős veszteségeket okoztak az ellenfélnek. Bardülisz békekötésre kényszerült: ki kellett vonulnia a korábban elfoglalt makedón területekről, de Philipposz végleg le akarta zárni az ismétlődő dardán fenyegetést, ezért elvette Bardülisz lányát feleségül, ezáltal stabilizálva ezt a frontot.

A makedón uralkodóház a szomszédos Thesszáliával (azon belül is különösen Larissza városának nemeseivel) hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt, és Philipposz kezdeti sikerei mellett már előre eltervezte, hogy befolyását Thesszáliában is növelni fogja. Így rövid időn belül harmadszor is megházasodott: ezúttal egy larisszai nemeshölgyet vett el.

Mivel Philipposz – helyesen – a dardán kérdést összefüggésben látta a felső-makedóniai fejedelemségek önállósági törekvéseivel és a molosszoszok uralmával, egy negyedik feleséget is vett magához: a molosszosz király lányát, Olümpiaszt (a későbbi Nagy Sándor anyját), ezáltal szerzett egy újabb, katonailag is erős szövetségest. Tehát a dardánok legyőzésével, majd a házasság révén a semlegesítésükkel, első házasságkötésével a legje-

lentősebb felső-makedón tartomány vezetőjének lányával, majd negyedik házasságával a molosszosz hercegnővel végleg stabilizálta uralmát Felső-Makedóniában. E folyamat katonai szempontból is nagyon fontos volt számára, ugyanis ez a vidék erős sereget tudott kiállítani.

Mivel Philipposz a lehetőségek felismerésének nagymestere volt, ezért amikor Athén és szövetségesei között háború tört ki, elérkezettnek látta az időt, hogy Amphipoliszt megszerezze magának a máshol lekötött athéniak orra elől. A város stratégiai elhelyezkedése okán és a közeli aranybányák miatt is nagyon fontos támaszpontot jelentett Keleten. Gyors cselekvésének hála a város elesett, és mire Athén észbekapott és a városért cserébe Püdna kikötővárosát ajánlotta, a makedón király azt már nem fogadta el, hanem egyszerűen maga foglalta el e települést. Püdna jelentősége abban állt, hogy a déli határnál fontos támaszpontja volt Athén Makedónia elleni katonai lépéseinek. Egyúttal az egyre ambiciózusabb Philipposz már saját ugródeszkájának tekintette későbbi terveire.

A szintén kockázatot jelentő khalkidikéi szövetség városaival a makedón uralkodó kiterjedt egyeztetéseket folytatott, és sikerült a tárgyalásokat olyan mederbe terelnie, hogy a khalkidikéi városokat kijátszhassa a velük (is) rivalizáló Athén ellen. Ismét olyan birtokokat ajánlott tárgyalópartnereinek, amelyek visszaszerzésében biztos volt: makedón terület és az athéni kézen lévő Poteidaia városának átadását javasolta, amire a khalkidikéi városok már régóta vágytak. Ezzel biztosította a hátát Khalkidiké felől. Athén a veszélyt felismerve a Philipposz ellen szervezkedő illír grabaioi törzs királyával, Graboszal is kapcsolatba lépett, valamint a fájó vereséget el nem felejtett paión királyt és a nyugati trák uralkodót is megnyerte a szövetségnek. Ezzel pont egy olyan többfrontos harcot jelentő erős szövetség jött létre a makedónok ellen, amit ifjú királyuk el akart kerülni. Azonban a makedón hadsereg ekkor már a néhány évvel korábinál sokkal ütőképesebb volt. Így Philipposz megoszthatta erejét, és egyenként leszámolt ellenfeleivel. Miközben serege egy részével a khalkidikéi szövetségnek ígért Poteidaia-ot ostromolta, egy ötezer fős csapattal gyorsan elfoglalta keleten Krénidesz bányászvárosát (az aranybányák birtoklása miatt ennek révén anyagilag is jobb helyzetbe került), amely stratégiai fekvésénél fogva egy trák támadás esetén kiváló defenzív pozícióval bírt. Meg is erősítette a települést és makedón telepéseket hozott. Eközben tehetséges hadvezére, Parmenión mind az illír Graboszt, mind a paionókat legyőzte és a makedónokkal szövetségbe kényszerítette. A paionók el is indultak azon az úton, amely megszüntette a teljes függetlenségüket, Makedónia tartományává tette őket, lovasságuk pedig a makedón sereg fontos részévé vált. Miközben visszaverte a trákokat is, Philipposz bevette Poteidaia-t.

A már elfoglalt Püdna közelében lévő Methóné városát is megszerezte (ennek ostromakor vesztette el fél szemét). Ezután figyelme Thesszália⁸ felé fordult, amely belekeveredett az úgynevezett „harmadik szent háborúba”, amely alapvetően Phókisz és Théba között tört ki a Delphoi szentély fölötti hegemoniáért. Philipposz ezért a larisszaiak kérésére bevonult Thesszáliába, ott azonban két ízben is vereséget szenvedett a phókisz

⁸ Thesszáliában hosszú múltra tekintett vissza a két központi város, Larissza és Pherai vetélkedése. Larissza hagyományos szövetségese volt a makedónoknak.

vezér, Onomarkhosz seregétől. A makedón uralkodó azonban vereségeiből is tanult. Visszavonult, megerősítette seregét létszámban, és ami fontos: az addig gyalogság dominálta haderejében a legjobb görög lovasoknak számító thesszáliai szövetségesei révén a lovassága létszámát háromezresre növelte. Ez olyan előnyt adott neki a következő csatában a phókisziak ellen, hogy nemcsak eldöntötte a csatát, hanem innentől a makedónok által vívott háborúban az ütőerőt a lovasság képviselte. Újra feleséget vett maga mellé: ezúttal a rivális thesszáliai város, Pherai uralkodócsaládjának egyik nőtagját, így egész Thesszáliát az uralma alá vonta. Mivel Közép-Görögország meghódítására is meglátta az esélyt, azonnal a Thermopülai-szoroshoz vonult. Itt azonban egy szövetséges görög had fogadta, így újra visszavonult, és seregével megjelent messze keleten, a trák tengerparton, hogy a tengerszorosokat vonja ellenőrzése alá. Miután egy hosszú betegség ezirányú törekvéseiben kényszerpihenőre készítette, korábbi szövetségese, a Khalkidikéi Liga városait foglalta el sorban. Ugyanis vezető városuk, Olünthosz menedéket adott két makedón trónkövetelőnek, a korábban elmenekült Menelaosznak és Arrhidaiosznak. A makedónok feldúlták a várost, végeztek a trónkövetelőkkel is, és biztosították uralmukat az egész félszigeten.

Athén aggódva a keleti trák tengerparton fekvő városokban lévő érdekeltségeiért megegyezést ajánlott Philipposznak, amit az látszólag el is fogadott. De Athén előzetes félelmeivel szemben nem a Kherszonészoszra támadt, hanem újra Közép-Görögország felé fordult és elfoglalta egész Phókiszt. Majd ismét irányt váltott és Trákiában csapott le, hódításai közben újabb (hatodik) házasságot kötött, ezúttal a géták hercegnőjét vette el. Mivel nem tett le a pánhellén uralomról, ezért újra Közép-Görögországot célozta, és a két korábbi szövetségese, Athén és Théba vezetésével (és kisebb államok részvételével) kiállított egyesített görög hadsereget Khairóneiánál tönkrevérve, addigi legnagyobb győzelmét aratva. A csata során az akkorra már legendássá vált thébai sereg is megsemmisítette. A győzelem Philipposzt egész Hellász urává tette,⁹ és megnyitotta a lehetőséget a keleti irányú hódítás előtt (amelynek ázsiai lépését már fia tette meg).

Philipposz sikereinek fontos záloga volt sokoldalúsága. Ilyen változatos természetű kihívásokkal egy egydimenziós személyiség nem tudott volna megküzdeni. Philipposz azonban ha kellett, erőt mutatott, képes volt a stratégiai tervezésre, képes volt menet közben változtatni, újításokat bevezetni. Ráadásul hadászati lag képzett volt, személyesen is ismerte a háborúskodással kapcsolatos kihívásokat, kiváló hadvezér volt, és ismerte a módját, hogyan teremtsen háborúhoz pénzt is. Ezeken túl ravasz reálpolitikus volt, aki a diplomáciai manőverek világában is kiismerte magát, a szövetségkötések, majd szükség esetén azok gyors felbontásának művészeként nem egyszer meglepte ellenfeleit. Dinasztikus szempontból kiválóan és igen tudatosan házasodott, amiben kezére játszott a makedón uralkodók többjénőségének hagyománya. A kudarcok sem szegték kedvét (több várostoma is volt, amivel fel kellett hagynia, és kevésszámú vesztes csatájából is tanult), azok mindig gondolkodásra és új megoldásokra¹⁰ készítettek. Erőforrásaival jól

⁹ Újabb házassággal ünnepelt: ezúttal egy alsó-makedóniai nemes lányát, Kleopátrát vette el.

¹⁰ Kifejezetten érdekelték a hadászati újítások, például ő használt először torziós nyilvető gépet, még hozzá Búzantion ostromakor.

gazdálkodott: olyan városok elfoglalására koncentrált, amelyek stratégiai jelentőségűek voltak, egyúttal kincstárát is gazdagították. Bevételei jelentős részét fordította hadseregfejlesztésre, az erőforrás gazdálkodásának pedig ékes példája, hogy a határmenti települések behódoltatott népekkel és telepésekkel való felduzzasztása révén egyszerre hozott létre erős helyőrségeket és kímélte főserégét a szétaprózódástól. Kiválóan látta meg az adódó lehetőségeket, egyúttal fontos tanulsága a kornak, hogy egy-egy állam vagy népesség hatalma milyen nagy mértékben függött az erős kezű vezetők életétől és az általuk létrehozott egységtől. Ezen vezetők halála mindig az egység azonnali szétesésével fenyegetett. Erre plasztikus példa a trákok esete, akik a térség legnépesebb etnikuma voltak, azonban törzseik az egységesség hiányában legtöbbször csak valamelyik fél segédcapatait alkották vagy alkalmi szövetségek alanyai voltak. Szitalkész, majd később az odrüsi trák vezér, Kotüsz alatt jött létre köztük a legnagyobb egység, és ekkor voltak hatalmuk egyik csúcspontján, a királyság azonban Kotüsz halálával azonnal civódó fiai közti részkirályságokra bomlott szét. Hasonlóképpen a paiónok Agisz király erős uralma alatt voltak a legveszélyesebbek, halála után hamarosan bekebelezte őket a növekvő makedón birodalom. A dardánok ereje a sok csatában győztes Bardülisz halála után már soha nem lett ugyanolyan, a phókisziakat pedig Onomarkhosz halála után játszva győzte le Philipposz. Amiképpen Théba hatalma is meggyengült, amint meghalt két híres államférfia és hadvezére: Pelopidasz, majd Epameinóndasz.

Harcászat és politikai válságmenedzsment összefüggései

Philipposz válságkezelési mintái (amelyek egyszerre célozták különböző, egyidőben jelentkező katonai, politikai és gazdasági válságok megoldását) meglepő párhuzamba állíthatók egy olyan hadászati újítással, ami már az ókori görög hadviselés történetében is hatalmas jelentőségű volt, de a későbbi korok is felismerték jelentőségét:¹¹ ez pedig a ferde hadrend. Ennek lényege, hogy hadvezér a csatarend egy adott pontján lokális túlerőt hoz létre. Ezzel a harcrend más pontjait ehhez meg kell gyengítenie, és azoknak szinte csak védekező szerepkörre kárhóztatva időt kell nyerniük, hogy a támadó alakzat eldöntse a csata kimenetelét.

A ferde hadrend mint hadászati filozófia egy kifejezetten támadó szellemiségű, kezdeményező csatarend, és szakít a korábbi évtizedek phalanxharcászatának hagyományával. Utóbbi dominanciája sokszor a kiegyenlítettséget hozta a csatákban, melyek során hasonlóan széles harcrendek (azoknak is általában a jobbszárnyon elhelyezkedő elitegységei) birkózták ki a győzelmet. Bár a hagyományos phalanxharcászat nem jelentette azt, hogy a teljes arcvonalon egyenletesen szétszotva ugyanolyan erős harcértékű csapatok küzdöttek volna, mégis a sorok mélysége azonos volt, az erők egyensúlytalansága pedig kevésbé nyilvánvaló, mint a ferde hadrend esetén. Sőt ez a felfogás már csak azért is erőltette, hogy a gyalogsági arcvonal végig azonos mélységű legyen (és ezáltal

¹¹ A modern kor ezt a támadás fő irányának kijelölésének hívta.

kiegyensúlyozottabb), hiszen a phalanx „halála” éppen e zárt, és csak előlről stabil rend felbomlása, amikor rések keletkeznek az oszlopok és sorok között, az ellenség pedig a résekbe beszivárogva, az oldalról és hátulról sebezhetőbb hadrend szétverésével fenyeget. A phalanx rendjének felbomlása (akár a küzdelemben lelkiileg megtört harcosok menekülése okán) általában a csata végét jelentette, és jellemzően nem volt megfordítható.

A ferde hadrendet először a thébai Epameinondasz alkalmazta Leuktránál – még hozzá átütő eredményességgel – a kor legerősebb, legfegyelmesebb és legprofesszionálisabb gyalogos haderejével, a spártaiakkal szemben. Természetesen önmagában az arcvonal egy részének meggyengítése és egy másik fokozott megerősítése nem lett volna hatékony megoldás, ha a teljes arcvonalon egyszerre folyik a küzdelem, hiszen a csatarend meggyengített alakulatainak gyors veresége a teljes elgondolást kudarcra ítélte volna. Ezért már Epameinondasz (és később Philipposz is¹²) az arcvonala védekező részét úgy állította fel, hogy nagyobb távolságra legyen az ellenfél szemközti seregtestektől, mint a támadó csapatrészek. Ráadásul hátrálással növelte is a teret, hogy ezen a szakaszon magára húzza az ellenfél egységeit, egyúttal elszakítsa az áttörési pontnak kijelölt ellenséges csapatoktól.

Míg Epameinondasznál és Philipposz kezdeti sikereinél az átütő erőt elsősorban gyalogsági támadás jelentette, a makedón lovasság megerősítésével és fejlesztésével már Philipposz alatt is, de különösen Nagy Sándornál ez már a nehézlovasság egyértelmű szerepköre. Miközben a makedón phalanx elsődleges szerepe az volt, hogy az ellenség többi csapatrészét fix helyen tartsa, az általában jobbszárnyi nehézlovas egységek pörölyként sújtottak le, kitégítették a keletkezett rést az arcvonalon, az ellenség harcrendje pedig összeomlott. Így volt ez Nagy Sándor három legnagyobb győzelménél: Granikosznál, Isszosznál és Gaugamelánál.¹³

Philipposz – hatalmas nyomás alatt és szinte reménytelen alaphelyzetben folytatott – külpolitikai tevékenysége és a ferde hadrend alkalmazása közötti párhuzam abban ragadható meg: ahhoz, hogy egyrészt a csata egy adott pontján, politikailag pedig a párhuzamos kihívások közül kiválasztva az először leküzdendő (azaz prioritálva) túlerőt

¹² A makedón király Khairóneianál az általa vezetett jobbszárnyi és a centrumban lévő phalanxokat az ellenfél athéni és szövetséges görög városállamok csapataival való harcérintkezés során fokozatosan visszavonta a magasabban fekvő területekre, ráadásul mindezt ferde nyomvonalon, így a fokozatos elfordulás és az arcvonal kényszerű szélesítése miatt az ellene felvonuló (magukat már győztesnek érző) csapatok centrumának jobbszéle és a jobbszárnyon lévő thébai elit egység, az úgynevezett thébai szent csapat között rés keletkezett, és egymástól elszigetelődtek. A makedón balszárnyra helyezték, a (később Nagy Sándorként elhíresült) trónörökös vezette makedón nehézlovasság pedig felőrölte a thébaiakat. Majd ezután akkurátusan felgöngyölte az ekkor már az oldalukat és a hátukat (azaz a legsérülékenyebb „testrészüket”) mutató görög phalanxokat, amelyeket szemből a fegyelmesebb visszavonulásból ellentámadásba menő makedón phalanx foglalt le.

¹³ A három említett csata közül az utóbbi kettőben ráadásul példásan megvalósult az is, hogy a csak védekezésre kárhóztatott, gyengébb makedón balszárnyat időben meg kellett segítenie a győzelmet a saját oldalán már kivívó makedón jobbszárny lovasságának, mert a helyzet azzal fenyegetett, hogy a túlerő miatt a perzsák lassan felülkerekednek a balszárnyon (amelynek kevésbé dicső, de nem kevésbé jelentős vezetése általában Parmeniön feladata volt, aki már Philipposz alatt is szolgált). Azaz az időzítésre és ferde hadrend veszélyére: a védekező oldal gyengeségére Alexandrosz is odafigyelt.

tudjon alkalmazni, máshonnan erőforrásokat kell elvonnia. Ezen más területeken az időhúzás, időnyerés és defenzív viselkedés a cél, hogy az átütési ponton kivívott siker követően a kezdetben defenzív arcvonalon később szintén győzni tudjon. Ennek a megközelítésnek tehát az időzítés és a problémás szakaszok egymást követő leküzdése fontos alapelemei.¹⁴

Sérült obelisz a Fiumei úti sírkert józsefvárosi temetőfala mellett

¹⁴ Felhasznált irodalom: KERTÉSZ István: *Héraklész unokái*, Mundus, Budapest, 2002; KERTÉSZ István: *Antik harcmezőkön*, Korona, Budapest, 2002; John Drogo MONTAGUE: *Greek and Roman Warfare. Battles, Tactics and Trickery*, Greenhill Books, London, 2006; PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok*, Osiris, Budapest, 2005; FEKETE Sándor – SÁNDOR Imre: *Válságkezelés és kríziskommunikáció*, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 1997.